

УДК 811.112.2'38
DOI 10.31654/2520-6966-2018-11f-93-172-179

Н. І. Лепухова

кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Е. О. Устимчук

магістрантка факультету іноземних мов
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Лінгвоконцептуальна інтерпретація антропоцентризму у романі Б. Шлінка "Читець"

У статті досліджено теоретичне питання антропоцентризму в лінгвістиці, проаналізовано антропоцентризм у романі Б. Шлінка "Читець", визначено основну проблематику роману, виділено та обґрунтовано домінуючі концепти роману, представлено таблиці з лексичними одиницями антропоцентричного спрямування роману.

Ключові слова: *текстовий антропоцентризм, лінгвоконцептуальний аналіз, концепт "людина", концептуальна інформація, авторська присутність.*

Як відомо, на сучасному етапі лінгвістика перейшла до нових напрямків дослідження. Перш за все, ці зміни простежуються в інтерпретації мови в світлі антропоцентризму.

Антропоцентризм як напрям існує давно, бере свій початок з філософії та продовжує активно розвиватися в багатьох науках. Саме через перехід науки від системно-структурної до антропоцентричної парадигми утворилась велика кількість міждисциплінарних наук, таких як лінгвокультурологія, психолінгвістика, соціолінгвістика, антрополінгвістика та інші [1, с. 199].

Оскільки людина визначається як "мірило всіх речей" та ставиться в центр всіх досліджень, ми помічаємо великий інтерес вчених-лінгвістів до взаємозв'язків мови та людини, до вираження людини через мову та мови в людині, чим виражається актуальність дослідження.

Питаннями особистості в мові займалися такі відомі лінгвісти: В. фон Гумбольдт, Е. Бенвеніст, О. О. Потєбня, Ю. С. Степанов, А. Вежбицька, В. В. Виноградов та інші.

Дослідженням антропоцентризму творчості Б. Шлінка займалась безпосередньо Н. Н. Кудашова, чії публікації ми також беремо за основу нашого дослідження [2; 3].

Метою цієї статті є проаналізувати принцип антропоцентричності в романі Б. Шлінка "Читець" та виділити засоби її вербалізації.

Перед тим, як аналізувати роман, ми хотіли б сказати декілька слів про його автора. Саме світогляд автора найбільше відтворюється в написаному ним творі. Бернгард Шлінк здобув юридичну освіту, захистивши докторську дисертацію. Працюючи професором у престижному університеті Бонна, він з невідомих причин обирає "інший шлях" у житті. Його першим "серйозним" романом і є "Читець". Отже, яке відтворення знаходять біографічні дані Б. Шлінка у його романі?

Ми хочемо виділити такі пункти, які підтверджують "авторську присутність" у цьому творі:

1. Батько Б. Шлінка був професором теології в Гейдельберзькому університеті. – Батько Міхаеля також був професором, тільки не теології, а філософії.

2. Б. Шлінк, так само як і Міхаель Берг, навчався в гімназії.

3. Після гімназії Б. Шлінк обрав юридичну спеціальність, що є аналогічним у випадку з Міхаелем Бергом.

Вказані вище тези – єдине, що безумовно підтверджує часткову автобіографічність роману, що і є одним із показників антропоцентричного спрямування його роману.

Необхідно також згадати про важливість заголовків художніх творів. Як відомо, заголовки мають на меті зацікавити читача, певною мірою розкрити, про що йдеться у творі або навпаки приховати певну інформацію.

Заголовок "Читець" ("der Vorleser" в оригіналі) несе в собі цінну інформацію, адже він одночасно утверджує важливість уміння читання (що знаходить своє підсилення в кінці твору, коли Міхаель здогадується про безграмотність Ханни). Крім того, зазначений заголовок підкреслює антропоцентричність твору, оскільки як лексична одиниця з суфіксом -er (der Vorles-er) він позначає людину, яка читає щось вголос.

У творі піднімаються такі проблеми: людина і війна, кохання та ненависть, провина, розкаяння та прощення, людина і політика, соціальна неповноцінність. Зазначені словосполучення чітко підкреслюють той факт, що людина знаходиться в центрі світу: людина-підліток, яка тільки починає пізнавати світ, людина без освіти, яка соромиться розповісти свій недолік, людина, для якої робота наглядцем у концтаборі є просто роботою, студент-юрист, шокований реальною дійсністю та власними душевними переживаннями тощо.

Аналізуючи роман з точки зору концептуальності, ми виділяємо такі домінуючі концепти: "ЛЮБОВ", "ПРОВИНА", "СИСТЕМА", які розташовуються навколо найбільшого концепту "ЛЮДИНА". Концепт

"ЛЮДИНА" в творі представляють Міхаель і Ханна. Важливим моментом є той факт, що Ханну ми пізнаємо з описів Міхаеля, а думка про Міхаеля в нас вибудовується з його роздумів, які супроводжують весь роман.

У романі подаються детальні описи людей, особливо Ханни. Подані уривки дають нам можливість прослідкувати зміни, які сталися з Ханною протягом 18 років її ув'язнення:

1. До ув'язнення: "Hohe Stirn, hohe Backenknochen, blaßblaue Augen, volle, ohne Einbuchtung gleichmäßig geschwungene Lippen, kräftiges Kinn. Ein großflächiges, herbes, grauliches Gesicht" [5, с. 25].

2. Після звільнення з в'язниці: "Graue Haare, ein Gesicht mit tiefen senkrechten Furchen in der Stirn, in den Backen, um den Mund und ein schwerer Leib. Sie trug ein zu enges an Brust, Bauch und Schenkeln spannendes hellblaues Kleid" [5 с. 184].

У табл. 1 ми виокремили 100 лексичних одиниць, які певним чином стосуються людини як фізичної та духовної істоти. Обрані лексичні одиниці відповідають таким категоріям: частини тіла (16), предмети одягу (12), позначення родинних зв'язків (11), предмети побуту (16), фізичні дані, потреби (21) та душевна (21) сторона людини. Серед обраних слів присутні як іменники (78), так і дієслова (15) та прикметники (7).

Таблиця 1

Частини тіла	Одяг	Душевна сторона	Фізичні дані, потреби	Позначення родинних зв'язків	Предмети побуту
e Hände	s Kleid	weinen	schwach	e Frau	s Haus
r Mund	s Kostüm	sich schämen	e Kraft	e Kinder	r Spiegel
e Füße	r Anzug	träumen	s Leben	e Mutter	r Tisch
e Lippen	r Pullover	sicher	gehen	r Junge	e Stühle
r Finger	e Hose	denken	e Schönheit	r Mann	e Garderobe
s Knie	e Strümpfe	sich erinnern	krank	e Mädchen	e Uhr
e Brüste	e Unterhose	e Liebe	müde	e Eltern	e Spüle
e Stirn	s Hemd	stolz	erotisch	r Vater	s Bett
e Augen	e Unterwäsche	e Verantwortung	sich bewegen	r Sohn	s Schwimmbad
s Po	s Unterkleid	sich ärgern	e Umarmung	r Bruder	e Photographien
r Hals	s Nachthemd	gefallen	s Alter	e Tochter	s Wohnzimmer
e Taille	r Rock	r Name	küssen		e Bücher
s Herz		e Schuld	wehtun		e Kassetten
e Haare		sich sehnen	r Körper		s Papier
r Kopf		sich verlieben	e Krankheit		r Wecker
e Zunge		e Phantasie	e Erregung		s Schampoo
		glücklich	r Schweiß		
		glauben	r Schrei		
		e Würde	reagieren		
		e Freiheit	reden		
		fühlen	r Tod		

Наведені вище лексичні одиниці, які знайдено у романі, позначають різні аспекти людського життя: від позначення зовнішності та основних фізіологічних потреб до найглибших почуттів та емоцій особистості.

Концепт "ЛЮБОВ" є одним з найпоширеніших серед досліджень лінгвістів. Більшість художніх творів містять лінію любові різних планів (любов до світу, до батьків, кохання тощо), оскільки тема любові та кохання по-особливому приваблює читача та пробуджує інтерес до подальших частин твору та подій, які розгортаються на його сторінках.

У німецькому словнику Duden представлено такий спектр значень слова "ЛЮБОВ" (die Liebe):

- Сильне почуття прив'язаності; сильна, основана на почуттях симпатія до (близької) людини;
- Основана на сильній тілесній, духовній, душевній привабливості прив'язаність до конкретної людини, пов'язана з бажанням бути разом, відданістю і т.п.;
- Сексуальний контакт, зв'язок.
- Емоційне ставлення до якоїсь речі, ідеї або подібного;
- Вживання цього слова у фразі "з Любов'ю";
- Люб'язність; ввічливе обслуговування;
- (розмовне) кохана людина [4].

Тут варто зазначити, що в основі сюжету заборонене КОХАННЯ між 15-річним підлітком Міхаелем і 36-річною Ханною. Такий формат ЛЮБОВІ звичайно викликає несхвалення та осуд, але автор зумів дуже делікатно, навіть поетично описати такі нестандартні стосунки.

Тема любові розкривається в першій частині роману, але вона не може повністю відтворити концепт ЛЮБОВІ, а лише чуттєвий та тілесний аспект. Про це свідчать описи Міхаелем наступних інтимних сцен, які насичені лексикою антропоцентричної спрямованості.

Друга зустріч Міхаеля та Ханни чітко наголошує на сексуально-почуттєвих ознаках ситуації. Парубок споглядає в прочинені двері, як Ханна одягається, особливо як вона одягає панчохи [5, с. 15]. Він приходиться до Ханни щодня після школи лише для того, щоб отримати тілесне задоволення [5, с. 33, 43, 53].

Не дивлячись на повну фізичну близькість, щось розділяло їх емоційно та психологічно. Її неочікуваний, без пояснення та прощання, від'їзд Міхаель враховує як свою власну помилку та винить у цьому себе: "Aber schlimmer als die körperliche Sehnsucht war das Gefühl der Schuld. ... Zur Strafe dafür war sie gegangen" [5, с. 80].

Слово lieben у своїх різних формах зустрічається в тексті приблизно 35 разів, і як ми вже зазначали, у своїй переважній

більшості воно означає саме тілесний контакт чоловіка та жінки, в нашому випадку Міхаеля та Ханни.

Концепт "ЛЮБОВ" у романі виражається такими словами та словосполученнями, поданими в табл. 2.

Таблиця 2

Тілесний аспект любові	Душевний / духовний аспект любові
der Körper	denken an jemanden
verführerisch	jemandem gefallen
im Inneren des Körpers die Welt vergessen	sich verlieben
die Erregung	stolz auf jemanden sein
der begehrlische Blick	träumen von jemandem
die Brüste	lebendige Erinnerungen
steifes Geschlecht	glücklich
die Arme um den Hals schlingen	die Liebesbeziehung
jemandem genügen	sich treffen
das Erforschen des Körpers	eine Rose für jemanden kriegen
den Geruch mögen	Frühstück für jemanden holen
mit jemandem schlafen	Gedichte schreiben
von jemandem Besitz nehmen	Freizeit zusammen verbringen
nackt	jemandem etw. schenken
küssen / das Küssen/ der Kuss	Kosenamen für einander erdenken
die Umarmung / jemanden umarmen	gemeinsame Lebenswelt
zärtlich	jemandem etw. vorlesen

Цікавим є той факт, що саме "ЛЮБОВ" часто є своєрідним допоміжним концептом, який забезпечує яскравішу подачу та актуалізацію інших концептів у художньому творі. Н. Н. Кудашова у своїй статті стверджує: "Вся любов локалізована в першій частині роману і дається лиш для того, щоб автор в другій та третій частинах більше роздумував про Ханну як про злочинницю, оскільки роздумувати про близьку людину є більш природно, ніж про незнайому людину чи про людину загалом" [2, с. 89].

Наприклад, у романі ЛЮБОВ існує як "додаток" до СИСТЕМИ (маємо на увазі політичної системи нацистської Німеччини), яка є основою всього, вимагає саме такого перебігу подій та прийняття саме таких рішень. Не малозначним є також елемент війни, на фоні якої відбуваються події роману. Такий аспект відтворюється лексичними одиницями з категорії "Німецькі реалії" з табл. 3.

У час війни, безперечно, не лише Ханна була безграмотною. Про це свідчать роздуми Міхаеля, в яких він висловлює співчуття до таких людей, чиє життя є неповноцінним та приреченим. Надсилаючи Ханні записані прочитані вголос книги, він бажає допомогти їй більше пізнати світ, розширити її горизонт, не здогадуючись, що вона завдяки цьому навчиться читати.

Концепт "СИСТЕМА" характеризується в тексті лексикою, поданою в табл. 3.

Таблиця 3

Судова система / апарат	Німецькі реалії	Нейтральна лексика
die Vertretung	der Krieg	arbeiten
die Angabe einer Schrift	die SS-Uniform	die Taten
die Rechtswissenschaft	der KZ-Prozess	das Recht
der Gerichtssaal	die Nazi-Vergangenheit	das Verbot
die Bank der Angeklagten und Verteidiger	der Reichsminister des Inneren	verurteilen / die Verurteilung
das Strafgesetzbuch	die KZ-Schergen	die Gesellschaft
die Angeklagten	die Wehrmacht	die Generation
die Gerichtsverhandlung	die KZ-Wächter	bedienen
anklägerischer Auftrag	die Waffen-SS	die Offiziere
die Verteidiger	die Nazis	die Verwaltung
das Gerichtsverfahren	die Gaskammern	der hohe Beamte
das (Schwur-)gericht	die Verbrennungsöfen	die Wahrheit
die Staatsanwälte	die Vernichtung der Juden	das Morden
die Haftgründe	die Selektionen	die Opfer
die Verhandlungspausen	das Konzentrationslager	die Überlebende
der Anklagepunkt	Analphabetismus	die Schuldigen
die Beweismittel		der Bericht
die Rechtfertigung		die Gerechtigkeit
lebenslänglich bekommen		das Gefängnis
zeitliche Freiheitsstrafen		die Juden
das Verbrechen		

Таким чином, ми можемо вибудувати наступний асоціативний ряд: політика – нацизм, війна, провина, совість, євреї, батьки і діти, нова Німеччина.

Переїдемо до аналізу наступного концепту. Концепт "ПРОВИНА" в романі Б. Шлінка "Читець" висвітлює почуття провини за скоєний Ханною злочин, який проектується на більш глобальну проблему – злочин нацистської Німеччини стосовно євреїв та інших груп населення в часи Другої світової війни.

Слова "Schuld", "schuldig" повторюються в романі 14 разів. Але переважно цей концепт виражається імпліцитно уривками роздумів оповідача в двох останніх частинах роману.

Герой визнає винними не лише батьків, старше покоління, а й молоде. Покохавши Ханну, яка вчинила страшний злочин, він прийняв на себе частину її вини. Любов до батьків, які безпосередньо

причетні до жакхливого минулого, також є частковим прийняттям їх провини. Це він називає "колективною провинною": це доля німецького народу, якої він не зміг уникнути.

Отже, можемо зробити такі висновки:

1. Роман Б. Шлінка "Читець", безумовно, має антропоцентричне спрямування, оскільки піднімає такі теми як: людина і війна, кохання та ненависть, провинна, розкаяння та прощення, людина і політика, соціальна неповноцінність. Зазначені словосполучення чітко підкреслюють той факт, що людина знаходиться в центрі світу.

2. Оскільки в романі оповідь ведеться від першої особи однини, в ньому присутня велика кількість описів, роздумів, які супроводжують весь роман, які позначають когнітивну діяльність головного героя. Саме через ці уривки ми отримуємо найбільше інформації про події, людей та можемо охарактеризувати внутрішній світ персонажу.

3. Концепт "ЛЮБОВ" у романі зображений більшою мірою як тілесна пожадливість, фізичний контакт, що не дає шансу повно описати його значення.

4. Концепт "СИСТЕМА" визначається проблемою вини та розкаяння за здійснене німцями зло в часи Другої світової війни. Велика кількість лексичних одиниць на позначення назв установ, судового апарату, німецьких реалій успішно виражають даний концепт.

5. Найглибшим концептом є "ПРОВИНА", оскільки саме його ми вважаємо ключовим у творі. Роман "Читець" є ще одним засобом вираження покаяння німецького народу перед іншими за жорстоке переслідування та знущання над єврейським народом та іншими групами людей.

Література

1. Костомаров П. И. Антропоцентризм как важнейший признак современной лингвистики. *Вестник Кемеровского гос. ун-та*. 2014. Т. 1, № 2 (58). С. 198–202.
2. Кудашова Н. Н. Текстовый антропоцентризм в фокусе авторской концептуализации мира. *Вестник Ленинградского гос. ун-та им. А. С. Пушкина*. 2013. Т. 1, № 2. С. 88–96.
3. Кудашова Н. Н. Основы текстового антропоцентризма в лингвокогнитивном освещении (на материале романа Б. Шлинка "Чтец"). *Вестник Ленинградского гос. ун-та им. А. С. Пушкина*. 2011. Т. 1, № 3. С. 160–167.
4. Онлайн-словник німецької мови Duden. URL: <https://www.duden.de>
5. Schlink B. *Der Vorleser*. Zürich: Diogenes, 1997. 207 с.

References

1. Kostomarov P. I. Antropotsentrizm kak vazhneishiy priznak sovremennoy lingvistiki. *Vestnik Kemerovskogo gos. un-ta*. 2014. T. 1. № 2 (58). S. 198–202.

2. Kudashova N. N. Tekstovyy antropotsentrizm v fokuse avtorskoy kontseptualizatsii mira. *Vestnik Leningradskogo gos. un-ta im. A. S. Pushkina*. 2013. T. 1. № 2. S. 88–96.

3. Kudashova N. N. Osnovy tekstovogo antropotsentrizma v lingvokognitivnom osveshchenii (na materiale romana B. Shlinka "Chtets"). *Vestnik Leningradskogo gos. un-ta im. A. S. Pushkina*. 2011. T. 1. № 3. S. 160–167.

4. Onlain-slovník nimetskoii movy Duden <https://www.duden.de>

5. Schlink B. *Der Vorleser* / Bernhard Schlink. – Zürich: Diogenes, 1997. – 207 S.

Н. И. Лепухова

кандидат филологических наук, доцент кафедры немецкого языка
Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Э. А. Устимчук

магистрантка факультета иностранных языков
Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Лингвоконцептуальная интерпретация антропоцентризма в романе Б. Шлинка "Чтец"

В статье исследованы теоретические вопросы антропоцентризма в лингвистике, проанализирован антропоцентризм в романе Б. Шлинка "Чтец", определена основная проблематика романа, выделены и аргументированы доминантные концепты романа, представлены таблицы с лексическими единицами антропоцентрического направления романа.

Ключевые слова: текстовый антропоцентризм, лингвоконцептуальный анализ, концепт "Человек", концептуальная информация, авторское присутствие.

N. I. Liepukhova

Docent of German language Department Nizhyn Mykola Gogol State University

Ustymchuk E. O.

Nizhyn Gogol State University Nizhyn Mykola Gogol State University

Linguistic conceptual interpretation of anthropocentrism in the novel of B. Schlink "The reader"

At the turn of the millennium, in the course of the anthropocentric scientific paradigm in linguistics, which defines man as the main point of reference for the construction of new scientific theories, the issues of studying the relationship between man and language through the prism of artistic language concepts are particularly relevant. In this article the theoretical aspects of anthropocentrism in linguistics are investigated, the anthropocentrism of the novel by B. Schlink "The Reader" is analyzed. The main problems of the novel are defined, the dominant concepts of the novel are distinguished and reasoned, the tables with lexical units of the anthropocentric direction are represented. The tables present examples of the markers of the main concepts of the novel: "man", "love", "guilt", "system".

Key words: textual anthropocentrism, linguistic conceptual analysis, concept of "Man", conceptual information, author's presence.